

Hoe ga je om met kinderen op school en met hun ouders?

Gerda Woltjer, Harry Janssens

Vijfde druk

Noordhoff Uitgevers

Hoe ga je om met kinderen op school en met hun ouders?

Deze uitgave wordt ondersteund door **www.pabowijzer.nl**:

- Het online boek (digitale hoofdstukken)
- Toetsvragen met feedback
- Samenvattingen per hoofdstuk
- Antwoorden op tussen- en eindvragen uit het boek
- Praktijkvragen

Hoe ga je om met kinderen op school en met hun ouders?

Gerda Woltjer

Harry Janssens

Vijfde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen / Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers, Groningen/Amsterdam

Omslagillustratie: iStock

1 / 16

© 2014 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Houten, The Netherlands

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-85269-6

ISBN 978-90-01-83168-4

NUR 847

Woord vooraf bij de vijfde druk

In de eerste druk van dit boek stelden wij dat wij in ons werk respectievelijk als psycholoog en pedagoog bij het basisonderwijs, merkten dat het leraren, en zeker beginnende leraren, vaak veel moeite kost zo'n benadering van leerling of groep te vinden dat een goede relatie kan ontstaan en blijven bestaan. Een goede relatie vormt niet alleen de basis voor goed lesgeven, maar is ook van groot belang voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Immers, zo stelden we, een goede relatie tussen leraar en leerling geeft veel meer kans op resultaat bij de aanpak van ongewenst gedrag. Voor de vorm waarin we onze opvattingen wilden overdragen, was het werk van Aad van Londen, Ans Biloen e.a. (Van Londen e.a., 1979) een aanknopingspunt. Aan de hand van hun boek *Vaardigheden voor ouders* leren zij hoe opvoeders door een positieve communicatie met hun kinderen een prettige sfeer in huis kunnen scheppen; hoe zij hun kinderen kunnen begeleiden bij het leren van nieuw gedrag en bij het afleren van ongewenst gedrag; en hoe de opvoeders op een constructieve manier kunnen omgaan met eigen gedachten en gevoelens. Deze vaardigheden hebben wij aangepast en uitgebreid naar de schoolsituatie.

In 2000 verscheen de tweede druk. In de zestien jaar die sindsdien verstreken waren, bleven wij werkzaam in het veld van het onderwijs, aanvankelijk als psycholoog en later als inspecteur primair onderwijs, en als pedagoog en (na)scholingsleraar. De stelling waarmee we ons woord vooraf in de eerste druk begonnen, was naar onze mening nog onverkort van kracht. Wel meenden wij dat in een aantal opzichten inhoud en vormgeving aanpassing behoeften. Deze herziene druk had in grote lijnen dezelfde opzet als de eerste druk. Het deel over het zelfbeeld werd sterk uitgebreid. We raakten namelijk in de loop der jaren meer en meer doordrongen van het belang van dit onderwerp. We meenden dan ook dat het er in de eerste druk wat bekaaid was afgekomen.

In 2006 verscheen de derde druk van *Hoe ga je om met kinderen op school*. De belangrijkste wijzigingen van deze derde herziene druk waren een uitbreiding van de theoretische uitgangspunten met betrekking tot het zelfbeeld en een uitbreiding van deel 4. Verder waren er wat kleinere wijzigingen.

'Een goede relatie is de basis voor goed lesgeven.' Dit kan in onze visie niet genoeg benadrukt worden. Voor lesplezier, het leren van leerlingen en effectief onderwijs is een goede relatie tussen leraar en leerling essentieel. Het pedagogisch handelen van de leraar moet hierop gericht zijn. Daarom hebben we in de vierde herziening nog nadrukkelijker aandacht besteed aan dit onderwerp, onder meer door in elk hoofdstuk uiteen te zetten wat het verband is tussen een goede relatie en het onderwerp van dat hoofdstuk. Verder werden de delen 3 en 4 uitgebreid. Voor deel 3 kozen we als invalshoek voor 'Belonen en straffen'. Het sluit aan bij actuele inzichten op dit gebied. Deel 4 werd verbreed naar 'Reflectie op eigen handelen'.

De laatste jaren is er toenemende aandacht voor de relatie tussen school en ouders. Een van de competenties in het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel (SBL competentie 6) is 'competent in het samenwerken met de omgeving': de leraar primair onderwijs moet contacten onderhouden met de ouders of verzorgers van de kinderen. In de praktijk blijkt het niet eenvoudig hier invulling aan te geven. Aandacht in het curriculum van de pabo voor de praktische invulling van deze competentie is bescheiden. Dit is voor ons reden deze herziening uit te breiden met deel 5: 'Omgaan met ouders'. Je kunt een kind niet los zien van zijn ouders. Goed omgaan met ouders is van groot belang voor het goed functioneren van het kind op school, zeker als het met het kind niet goed gaat op school. Verder hebben we in deze herziening deel 3 uitgebreid met een zogenaamd verkort beloningssysteem. Soms is er zo'n negatieve relatie tussen leraar en leerling ontstaan dat er geen ruimte meer is voor werken met een handelingsplan of een gedragsveranderingsprogramma. In die situatie kan het zinvol zijn te kiezen voor een verkort beloningssysteem, een systeem dat in de praktijk zijn diensten heeft bewezen. Ten slotte zijn er in deel 1, 2 en 3 wat kleinere wijzigingen, zodat deze beter aansluiten op het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel en Kennisbasis generiek.

Het doel van dit boek is het aanreiken van pedagogische competenties en vaardigheden in de praktijk. De theorie die we in dit boek behandelen is daarop afgestemd. Deze wordt compact weergegeven. Ook gaan we niet uitgebreid in op psychologische en / of pedagogische achtergronden van door ons beschreven problemen en probleemsituaties. Dit past evenmin in het doel van dit boek: het aanreiken van competenties die in de dagelijkse situatie bruikbaar zijn in de omgang met kinderen. Dit boek biedt leraren (in opleiding) vaardigheden om op een pedagogisch effectieve manier met kinderen (met problemen) om te gaan en sluit aan bij de competenties 'interpersoonlijk competent', 'pedagogisch competent', 'competent in reflectie en ontwikkeling' en 'competent in het samenwerken met de omgeving'. Het sluit aan bij actuele inzichten, het Besluit Bekwaamheidseisen onderwijspersoneel en Kennisbasis generiek. Daarmee levert het belangrijke bouwstenen voor een goede relatie tussen leraar en leerling en daarmee voor een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en het optimaliseren van leeropbrengsten.

In dit boek duiden wij de leraar en leerling aan met 'hij'. Voor elke 'hij' is uiteraard evengoed een 'zij' te lezen.

G. Woltjer, Leidschendam
H. Janssens, Dordrecht, 2013

Inhoud

Studiewijzer 13

DEEL 1

Zicht op het zelfbeeld 17

1 Zelfbeeld: een theoretisch kader 23

- 1.1 Een goede relatie 24
- 1.2 Een goede relatie en zicht op het zelfbeeld 27
- 1.3 Het zelfbeeld: een begripsbepaling 28
- 1.4 Basishouding 34
- 1.5 Praktijk 35
  - Samenvatting 36
  - Valkuilen en tips 37
  - Kernbegrippenlijst 39
  - Vragen 41

2 Zelfbeeld: concrete uitwerking 43

- 2.1 Een goede relatie en beïnvloeden van het zelfbeeld 44
- 2.2 Ik ben de moeite waard 44
- 2.3 Negatief zelfbeeld en compensatiegedrag 50
- 2.4 Herkennen negatief zelfbeeld en compensatiegedrag 54
- 2.5 Eenzijdig zelfbeeld 62
  - Samenvatting 66
  - Valkuilen en tips 67
  - Kernbegrippenlijst 69
  - Vragen 70

3 Acceptatie 71

- 3.1 Een goede relatie en acceptatie 72
- 3.2 Het begrip acceptatie 73
- 3.3 Doceer-leergebied 77
- 3.4 Acceptatie en zelfbeeld 82
  - Samenvatting 91
  - Valkuilen en tips 92
  - Kernbegrippenlijst 94
  - Vragen 95

DEEL 2

Communicatievaardigheden 97

4 Theoretisch kader 101

- 4.1 Een goede relatie en communicatie 102
- 4.2 Basisbegrippen 103
- 4.3 Acceptatieanalyse en probleemanalyse 105
- 4.4 Probleemanalyse: concrete uitwerking 107
- 4.5 Probleemverwisseling 108
  - Samenvatting 111
  - Valkuilen en tips 112
  - Kernbegrippenlijst 114
  - Vragen 115

5 Luisteren: een kunst, een kunde 117

- 5.1 Een goede relatie en luisteren 118
- 5.2 Uitzenden en opvangen van signalen 118
- 5.3 Taal van de non-acceptatie 120
- 5.4 Taal van de acceptatie 122
- 5.5 Veel voorkomende problemen 126
- 5.6 Omgang met ouders 129
  - Samenvatting 131
  - Valkuilen en tips 132
  - Kernbegrippenlijst 134
  - Vragen 135

6 Ik-boodschappen 137

- 6.1 Een goede relatie en ik-boodschappen 138
- 6.2 Probleem van de leraar 138
- 6.3 Jij-boodschappen: ineffectief 139
- 6.4 Effectief reageren 140
- 6.5 Fouten bij ik-boodschappen 142
- 6.6 Resultaten in de praktijk 144
  - Samenvatting 146
  - Valkuilen en tips 147
  - Kernbegrippenlijst 148
  - Vragen 149

7 Oplossen van conflicten 151

- 7.1 Een goede relatie en het oplossen van conflicten 152
- 7.2 Wat is een conflict? 153
- 7.3 Winnen of verliezen? 155
- 7.4 De win-winmethode 159
- 7.5 De win-winmethode: concrete uitwerking 160
- 7.6 Tips voor de praktijk 164
  - Samenvatting 167
  - Valkuilen en tips 168
  - Kernbegrippenlijst 170
  - Vragen 171

DEEL 3

Effectief belonen en straffen 173

8 Gedrag en gedragstheorie 179

- 8.1 Een goede relatie en gedrag 180
- 8.2 Gedrag 181
- 8.3 Bezwaren tegen de gedragstheorie 187
  - Samenvatting 190
  - Valkuilen en tips 191
  - Kernbegrippenlijst 192
  - Vragen 193

9 Effectief belonen en straffen 195

- 9.1 Een goede relatie en effectief belonen en straffen 196
- 9.2 Effectief belonen 197
- 9.3 Effectief straffen 201
  - Samenvatting 210
  - Valkuilen en tips 211
  - Kernbegrippenlijst 212
  - Vragen 214

10 Gewenst gedrag aanleren / doen toenemen: werken met een beloningssysteem 215

- 10.1 Een goede relatie en werken met een beloningssysteem 216
- 10.2 Werken met een beloningssysteem 217
- 10.3 Verkort beloningssysteem 230
  - Samenvatting 233
  - Valkuilen en tips 234
  - Kernbegrippenlijst 236
  - Vragen 238

11 Ongewenst gedrag afleren: werken met een gedragsveranderingsprogramma 241

- 11.1 Een goede relatie en ongewenst gedrag afleren 242
- 11.2 Ongewenst gedrag afleren met een gedragsveranderingsprogramma 243
- 11.3 Afbouwen van het programma 248
  - Samenvatting 251
  - Valkuilen en tips 252
  - Kernbegrippenlijst 254
  - Vragen 256

DEEL 4

Reflectie op eigen handelen 257

12 Reflectie: theoretisch kader 263

- 12.1 Een goede relatie en reflectie 264
- 12.2 Bewustzijn en attributie 265
- 12.3 Reflectie op eigen handelen: een begripsbepaling 270
  - Samenvatting 273
  - Valkuilen en tips 274
  - Kernbegrippenlijst 276
  - Vragen 278

- 13 Reflectie: 'anders denken, anders voelen, anders handelen' 279**
  - 13.1 Een goede relatie en 'anders denken, anders voelen, anders handelen' 280
  - 13.2 'Anders denken, anders voelen, anders handelen': theoretisch kader 281
  - 13.3 De invloed van (ir)rationeel denken 284
    - Samenvatting 289
    - Valkuilen en tips 290
    - Kernbegrippenlijst 291
    - Vragen 293

- 14 'Anders denken, anders voelen, anders handelen' in de praktijk 295**
  - 14.1 Een goede relatie en 'anders denken, anders voelen, anders handelen' in de praktijk 296
  - 14.2 ABC van gevoelens 296
  - 14.3 ABC-schema 299
  - 14.4 Zich eigen maken van deze benadering 306
  - 14.5 'Anders denken, anders voelen, anders handelen' bij kinderen 308
    - Samenvatting 312
    - Valkuilen en tips 313
    - Kernbegrippenlijst 315
    - Vragen 317

DEEL 5

Omgaan met ouders 319

- 15 Goed omgaan met ouders 323**
  - 15.1 Een professionele basishouding 324
  - 15.2 Open communicatie 326
  - 15.3 Vakkennis 327
  - 15.4 Dossierkennis 329
    - Samenvatting 331
    - Valkuilen en tips 332
    - Kernbegrippenlijst 334
    - Vragen 336

- 16 Ouders met een kind met problemen 337**
  - 16.1 Omgaan met ouders met een kind met problemen 338
  - 16.2 De context van het probleem 339
  - 16.3 Het verwerkingsproces van de ouders 342
    - Samenvatting 349
    - Valkuilen en tips 350
    - Kernbegrippenlijst 351
    - Vragen 352

17   Gespreksvaardigheden in de praktijk 353

- 17.1   Het voeren van een gesprek 355
- 17.2   Voorbereiding van het gesprek 356
- 17.3   Introductie van het gesprek 359
- 17.4   Kern van het gesprek 360
- 17.5   Afsluiting van het gesprek 362
- 17.6   Verslaglegging van het gesprek 363
- 17.7   Veelvoorkomende missers in de praktijk 363
  - Samenvatting 366
  - Valkuilen en tips 367
  - Kernbegrippenlijst 368
  - Vragen 369

Literatuuroverzicht 371

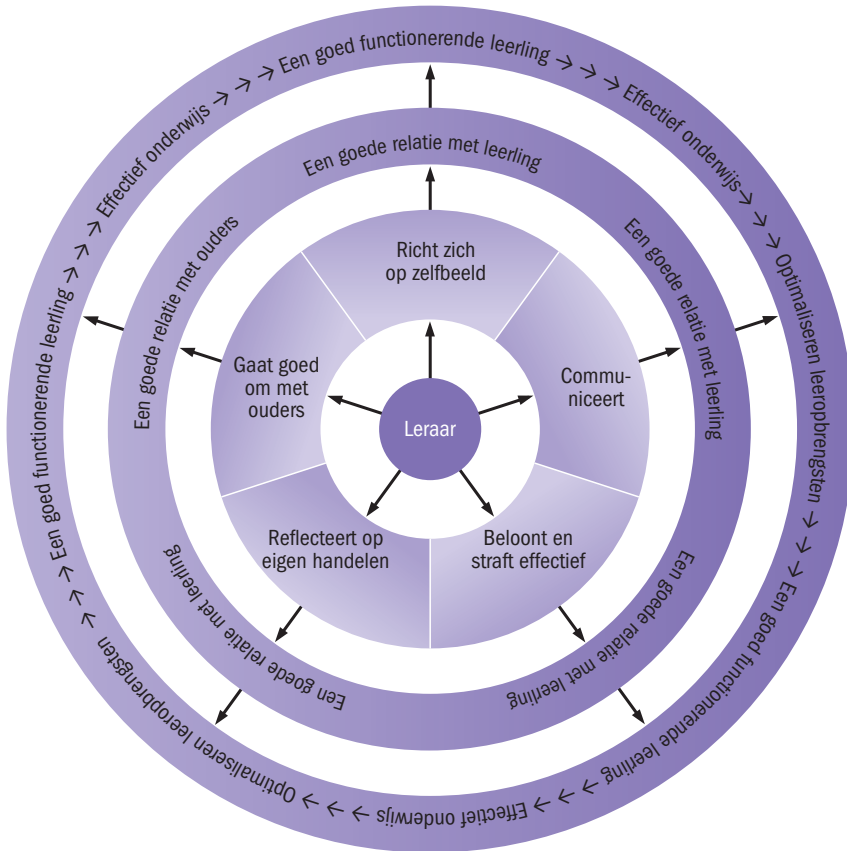
Bijlage 1 Lijst met versterkers (O.S.M., 1981) 375

Bijlage 2 Protocol Gedragsveranderingsprogramma
(Van Londen e.a., 1979) 377

Bijlage 3 Mogelijke gespreksdoelen 379

Register 380

Centrale figuur: facetten in de relatie kinderen, school en ouders

Studiewijzer

Doel van dit boek

Goed functionerende leerlingen, een zo effectief mogelijke manier het onderwijs inrichten en optimale leeropbrengsten, altijd weer willen we weten hoe je dit kunt bereiken. Bij het antwoord op deze vragen spelen allerlei factoren een rol, zoals de visie op onderwijs, de kijk op de ontwikkeling van kinderen en de eisen en verwachtingen van de maatschappij waarin we leven.

In dit boek is het uitgangspunt dat altijd een goede relatie noodzakelijk is om deze zaken te kunnen realiseren: *een goede relatie leraar-leerling is de basis voor een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en het optimaliseren van leeropbrengsten.*

Bij een goede relatie met de leraar voelt een leerling zich veilig en de moeite waard. Van daaruit durft hij zich te ontwikkelen en te leren. Problemen tussen een leraar en leerling(en) belasten en belemmeren dit proces. Gevolg: een niet of een minder goed functionerende leerling, geen of minder effectief onderwijs en lagere leeropbrengsten.

Voor het bewerkstelligen van een goede relatie dient de leraar in onze opvatting ten minste over de volgende competenties en bekwaamheden te beschikken:

- Hij richt zich op het zelfbeeld van de leerling.
- Hij kan goed communiceren.
- Hij weet effectief om te gaan met belonen en straffen.
- Hij is bereid en in staat tot reflectie.
- Hij is in staat tot een professionele basishouding die noodzakelijk is voor het goed omgaan met ouders gebaseerd op respect en vertrouwen en het bieden van een veilige gespreksbasis.

Deze opvatting is weergegeven in de hiernaast afgebeelde figuur, die in dit boek steeds terugkomt.

Dit boek biedt de theorie en praktische kennis die voor de competenties en bekwaamheden uit de centrale figuur nodig zijn. Zij sluiten aan bij en zijn een uitwerking van vier van de zeven competenties, zoals is vastgesteld in het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel: interpersoonlijk competent, pedagogisch competent, competent in reflectie en ontwikkeling en competent in het samenwerken met de omgeving. Ook sluiten alle delen aan bij Kennisbasis generiek.

Opbouw

Dit boek bestaat uit vijf delen en in totaal zeventien hoofdstukken.

In *deel 1* is het uitgangspunt dat een positief *zelfbeeld* het fundament is waarop een kind kan bouwen in zijn ontwikkeling. We bespreken waarom het

belangrijk is je als leraar te richten op het zelfbeeld van een kind, hoe je je kunt richten op dat zelfbeeld en hoe je kunt bijdragen aan de vorming van een positief zelfbeeld. We benadrukken daarbij dat het doel van deze kennis en vaardigheden / competenties is het bijdragen aan de vorming van een positief zelfbeeld. Zij zijn niet bedoeld of geschikt voor diagnostische doeleinden.

In *deel 2* staat het belang van goede *communicatie* centraal. Kernwoorden daarbij zijn: gelijkwaardigheid, acceptatie en wederzijds respect en vertrouwen. Uitgangspunt is hier dat een goede relatie een gelijkwaardige relatie is, waarbij de één de ander als persoon accepteert. Dit betekent dat, wanneer zich in de verhouding leraar-leerling problemen voordoen, deze betrekking hebben op gedrag(saspecten) van het kind en niet op wie hij is als persoon. Natuurlijk zijn er situaties waarin het gedrag van de leerling niet acceptabel is. Volgens de opvattingen beschreven in dit deel zal de leerling, doordat er sprake is van wederzijds respect en vertrouwen, in het algemeen bereid zijn zijn gedrag te veranderen. Doet zich een probleem(situatie) voor, dan moet de leraar allereerst vaststellen om wiens probleem het gaat: dat van de leerling, van de leraar of van allebei.

Bij het ingaan op het probleem maakt hij vervolgens gebruik van respectievelijk actief luisteren, ik-boodschappen of het creëren van een win-winsituatie.

In *deel 3* gaan we in op *belonen* en *straffen*. Voor een zo groot mogelijke effectiviteit in het onderwijs wil een leraar graag dat een kind bepaald gedrag wél vertoont en ander gedrag niet. Belonen en straffen zijn niet weg te denken instrumenten om veranderingen in gedrag te bewerkstelligen. In onze opvatting ligt de nadruk op effectief belonen en alleen straffen waar nodig. Er zijn echter ook situaties waarin een meer systematische inzet van belonen dan wel straffen nodig is om te komen tot de gewenste gedragsverandering. Dan maken we gebruik van de principes van de gedragstheorie om tot een adequaat beloningssysteem dan wel gedragsveranderingsprogramma te komen. Het belangrijkste principe is hierbij dat gedrag bepaald wordt door de gevolgen die het heeft. Systematische verandering van gedrag vindt dan plaats door iets aan die gevolgen te doen. Als de gevolgen positief zijn, zoals belonen, doen we gewenst gedrag ontstaan dan wel toenemen. Als de gevolgen negatief zijn, zoals straffen, zal ongewenst gedrag verminderen of verdwijnen. Het doel is dat de relatie tussen jullie verbetert, doordat het kind ander gedrag gaat vertonen.

Een variant op het werken met een gedragsveranderingsprogramma is het verkort beloningssysteem. Een verkort beloningssysteem heeft niet als doel gedrag aan te leren of te veranderen, maar dient vooral als een opmaat voor een andere benadering van het kind in de situatie dat er zo'n negatieve relatie tussen leraar en leerling is ontstaan dat er geen ruimte meer is voor werken met een handelingsplan of een gedragsveranderingsprogramma.

De kennis en vaardigheden van de eerste drie delen zijn een uitwerking van twee competenties: interpersoonlijk competent (SBL 1) en pedagogisch competent (SBL 2).

In *deel 4* staat *reflectie* centraal (competentie 7 van de SBL). Als leraar heb je een spilfunctie in het onderwijs. De kwaliteit van de relatie tussen leraar en leerling wordt in sterke mate bepaald door jou als leraar. Het hoort dus tot de professionaliteit van elke leraar bereid en in staat te zijn je eigen han-

delen, denken en gevoelens onder de loep te nemen en daar verandering in aan te brengen. De uitwerking van reflectie in dit boek richt zich erop hoe je als leraar via denken, je gevoelens kunt veranderen en daarmee je handelen kunt aanpakken. Daarmee werk je aan de ontwikkeling van je bekwaamheid (Besluit Bekwaamheidseisen).

Deel 5 gaat over *Omgaan met ouders* (competentie 6 van de SBL). Partnerschap tussen de school en ouders moet vanzelfsprekend worden. In dit deel bieden wij een compact theoretisch en praktisch kader voor goed omgaan met ouders. In onze opvatting dient een leraar in staat te zijn zo om te gaan met ouders dat het belang van het kind centraal blijft staan. Dat kan alleen als de relatie met de ouders gebaseerd is op vertrouwen en respect. Om op die manier met ouders om te kunnen gaan, zijn bepaalde basisvaardigheden nodig: een professionele basishouding; goed omgaan met ouders met een kind met problemen en gespreksvaardigheden.

Zoals hiervoor is aangegeven, vormt een goede relatie de basis voor een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en het optimaliseren van leeropbrengsten. In hoofdstuk 1 bespreken we wat een goede relatie is en waarom deze essentieel is voor een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en het optimaliseren van leeropbrengsten. Verder begint elk hoofdstuk met een paragraaf over het verband tussen een goede relatie en het onderwerp van dat hoofdstuk.

De hoofdstukken bevatten veel voorbeelden, een uitgewerkte casus, studievragen en praktijkoefeningen, valkuilen en tips, en een lijst met kernbegrippen.

Digitale ondersteuning via PaboWijzer

Hoe ga je om met kinderen op school en hun ouders? wordt online ondersteund via www.pabowijzer.nl. Op PaboWijzer vind je de volgende elementen:

- het online boek; de digitale versie van dit boek
- toetsvragen; een uitgebreide interactieve toetsenbank met gerichte feedback en studieadvies
- samenvattingen; per hoofdstuk vind je een korte en bondige samenvatting op PaboWijzer
- praktijkvragen

Met de unieke code op de voucher die bij het boek hoort, krijg je toegang tot voorgaande ondersteuning.

Theorie-praktijk

Zoals in het Woord vooraf al is aangegeven, is het niet onze bedoeling de theorieën die aan dit boek ten grondslag liggen, uitgebreid weer te geven. De theorie die aan de orde komt, staat ten dienste van waar het in dit boek om gaat: *het aanreiken van (deel)competenties en vaardigheden die in de dagelijkse situatie bruikbaar zijn voor het omgaan met kinderen en met hun ouders /verzorgers*. Om diezelfde reden gaan we ook slechts zijdelings in op psychologische problematiek die ten grondslag kan liggen aan de problemen van leerlingen die in dit boek beschreven worden. Overigens is het van belang te bedenken dat niet alle probleemgedrag opgelost kan worden in de schoolsituatie. Wanneer er sprake is van psychopathologie, ernstig verstoorde relaties, ernstige handicaps en al te belastende levensomstandigheden, kunnen de problemen dermate divers en complex zijn, dat deskundige hulp nodig is.

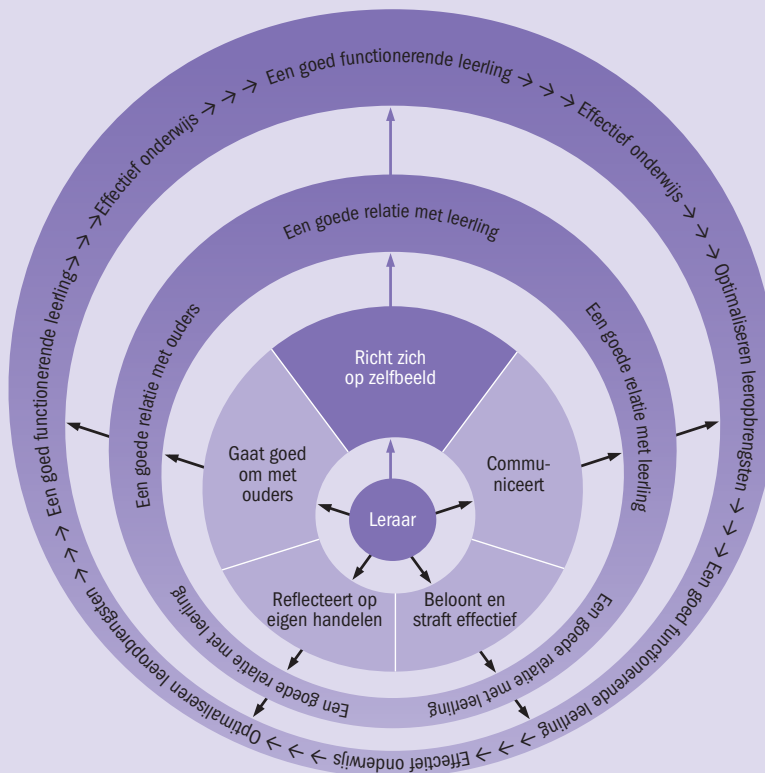
Uit de praktijk bereikt ons nogal eens de vraag of er richtlijnen zijn voor het inroepen van specialistische hulp. Hoewel we ons ervan bewust zijn dat het antwoord weinig bevredigend is, moeten we stellen dat concrete criteria niet te geven zijn. Het hangt namelijk af van het kind met wie je te maken hebt, zijn probleem en de leraar en de (on)mogelijkheden van de school.

Er is één min of meer algemene richtlijn te geven: wanneer je je als leraar ernstig zorgen maakt over een kind en / of niet meer weet wat je met dat kind aan moet, is elke vraag om hulp gerechtvaardigd.

DEEL 1

Zicht op het zelfbeeld

- 1 Zelfbeeld: een theoretisch kader 23
- 2 Zelfbeeld: concrete uitwerking 43
- 3 Acceptatie 71

Met dit boek willen we bijdragen aan het aanreiken van kennis en vaardigheden om het lesgeven en leren te optimaliseren door een goede omgang met het kind. We kunnen het ook anders zeggen: een goede relatie tussen leraar en leerling vormt de basis voor een goed functionerende leerling en effectief onderwijs. In dit deel staat centraal hoe een leraar een goede relatie kan opbouwen en in stand houden door kennis te hebben van en zich te richten op het zelfbeeld van het kind. Daarmee geven we een uitwerking aan twee competenties (Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel): interpersoonlijk competent en pedagogisch competent en sluiten we aan bij Kennisbasis generiek. Het gedrag van een kind wordt in sterke mate bepaald door de wijze waarop het over zichzelf denkt, door zijn zelfbeeld. Is er wat met dat zelfbeeld aan de hand, dan werkt dat door in zijn gedrag in de vorm van problemen. Problemen vergen aandacht en tijd van leraar en leerling en gaan dus ten koste van leren en doceren. Alle reden dus om problemen zo veel mogelijk te voorkomen of snel en adequaat aan te pakken. Kennis van en zich richten op het zelfbeeld van een kind betekent dat de leraar er rekening mee kan houden. En door met het zelfbeeld van een kind rekening te houden en zo nodig positief te beïnvloeden, kan hij de problemen aanpakken. Kennis van en zich richten op het zelfbeeld van een kind dragen dus bij aan een goede relatie tussen leraar en leerling. Maar wat is een goede relatie? En hoe ontstaat een goede relatie? Dat zetten we uiteen in hoofdstuk 1. Een goede relatie heeft in ieder geval de volgende kenmerken: wederzijdse acceptatie, ondersteuning en betrokkenheid. Om een goede relatie te bewerkstelligen en in stand te houden, is een bepaalde basishouding en actieve opstelling van de leraar nodig, waardoor een leraar zo kan handelen

dat een kind waardering en respect ervaart. Pas dan kan de leerling zich veilig voelen, vertrouwen in de leraar (gaan) stellen en zijn best doen die houding te beantwoorden door positief gedrag.

Kortom, kennis van en zich richten op het zelfbeeld vormen belangrijke instrumenten om te komen tot een goede relatie en daarmee tot een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en optimale leeropbrengsten.

Anne en David

1

Het is maandagochtend kwart voor acht. Het is druilerig weer. Er zijn al twee kinderen op het schoolplein, hoewel de school pas om half negen begint. Zij wachten op juffrouw Hanneke, die altijd rond acht uur op school komt. Maria en Anne willen haar zeker niet mislopen. Als zij aan komt rijden, hollen ze alvast naar de auto toe. Juffrouw Hanneke zwaait vanachter het stuur terug. Terwijl zij uitstapt, zegt zij blij te zijn Maria en Anne te zien. Zij heeft twee zware tassen bij zich en vraagt de kinderen deze te dragen. Met elkaar oplopend vraagt zij hun hoe het weekend geweest is. Zij maakt zich vooral zorgen om Anne. Zij heeft er, na negen jaar enig kind te zijn geweest, een paar maanden geleden in de zomervakantie een broertje bij gekregen. Haar moeder kan de twee kinderen niet goed aan en heeft weinig aandacht voor Anne. Juffrouw Hanneke vraagt aan Anne of zij in het weekend nog wat gezelligs met haar moeder heeft gedaan. Als zij bevestigend knikt, kijkt juffrouw Hanneke tevreden en geeft haar een aai. De goede relatie tussen Anne en juffrouw Hanneke is van recente datum. Aan het begin van het schooljaar waren er de nodige problemen. Zij weigerde vaak te werken, zat te dromen en was moeilijk toegankelijk. Juffrouw Hanneke zette haar steeds meer onder druk om haar aan het werk te krijgen. Zij gaf straf, hield haar in de pauzes binnen om haar het werk te laten afmaken, liet haar niet naar gymnastiek gaan en liet haar nablijven. Op een dag kwam Maria met een huilende Anne op school. Namens Anne vertelde Maria dat Anne het thuis moeilijk had; dat haar moeder alleen maar aandacht had voor het broertje en dat zij zich vaak erg verdrietig voelde, thuis en ook op school. Juffrouw Hanneke vond het jammer dat zij dit niet eerder wist. Zij vertelde dit aan Anne en Maria en sprak met hen af dat zij rekening

zou houden met Anne als deze aangaf dat het thuis niet zo goed ging. Ook nam zij zich voor een gesprek te hebben met de moeder van Anne om meer informatie te krijgen. Daarna informeerde juffrouw Hanneke regelmatig hoe het thuis ging. Als Anne aangaf het moeilijk te hebben, hield zij rekening met de eisen die zij die dag stelde en ook met de manier waarop. Sindsdien zijn er weinig incidenten meer.

Eenmaal binnen treft juffrouw Hanneke voorbereidingen voor de rekenles, waarmee ze die dag beginnen. De klassenassistente, Brenda, die in verschillende groepen helpt bij de reken- en taallessen, is inmiddels ook gearriveerd en helpt mee. Nadat de bel is gegaan en de groep al binnen is, blijkt David er niet te zijn. Brenda voelt enige opluchting. Zij vindt hem een vervelende jongen die volgens haar vaak de sfeer bederft. Zijn prestaties zijn matig tot slecht. Hij weigert vaak te werken. En als hij werkt, is dat onder luid protest en ook heeft hij telkens met andere kinderen ruzie en woordenwisselingen. Niemand in de klas wil nog met hem spelen. Brenda kan dat best begrijpen. Thuis wordt David op handen gedragen. Hij is een groot voetbaltalent en zijn ouders stimuleren hem daar sterk in. Hij leeft voor het voetbal, gaat veel naar trainingen en selectiewedstrijden. Contacten met andere kinderen heeft hij eigenlijk alleen met jongens van groep 8, als hij met hen voetbalt. Zij tolereren hem omdat hij zo goed voetbalt, maar vaak eindigt ook hun spel in ruzie omdat David het hoogste woord heeft en het spel helemaal wil bepalen.

Een paar minuten later komt David toch nog de klas binnen. Hij ziet er onverzorgd uit, en slentert op zijn gemak naar zijn plaats. Brenda voelt een zekere teleurstelling. Zij reageert dan ook meteen al boos naar David en zegt dat hij zich wel rustig moet hou-

den straks bij het rekgroepje, omdat zij hem anders wegstuurt. De blik van David naar Brenda voorspelt niet veel goeds voor die dag. Voorlopig zit het niet goed tussen

Brenda en David. En als Brenda niets verandert aan haar benadering van David, zal dat ook niet gebeuren.

1

Zelfbeeld: een theoretisch kader

- 1.1 Een goede relatie
- 1.2 Een goede relatie en zicht op zelfbeeld
- 1.3 Het zelfbeeld: een begripsbepaling
- 1.4 Basishouding
- 1.5 Praktijk

Kennisdoelen

- 1 Het eerste en belangrijkste doel van dit hoofdstuk – de rode draad in dit boek – is kennismaken van het belang van een goede relatie tussen leraar en leerling, omdat een goede relatie essentieel is voor het goed functioneren van de leerling, effectief onderwijs en het optimaliseren van leeropbrengsten.
- 2 Het tweede doel is inzicht krijgen in het verband tussen een goede relatie en het zelfbeeld van een kind. Een leraar dient zich bewust te zijn dat zijn handelen een belangrijke factor is in het ontwikkelen van een positief zelfbeeld bij de leerling.
- 3 Het derde doel is kennismaken van het begrip zelfbeeld en welke basishouding nodig is om met succes invloed te kunnen uitoefenen op het zelfbeeld van het kind.

Toepassingsdoel

Met de kennis van dit hoofdstuk is de leraar in staat invulling te geven aan een goede relatie met leerlingen en een basishouding te ontwikkelen om zo een positieve invloed op het zelfbeeld van leerlingen te kunnen uitoefenen.

1.1 Een goede relatie

'De leraar weet dat het ontwikkelen van een pedagogische relatie tussen leraar en kinderen' (...) 'van essentieel belang is voor goed onderwijs'. Ontwikkeling is relationeel. Alle ontwikkeling en leren vindt plaats in relatie met de omgeving. Zonder relatie geen prestatie (Kennisbasis generiek). Een goede relatie vormt de basis voor een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en optimale leeropbrengsten. Maar die goede relatie is er niet zomaar.

Deze opvatting vraagt een nadere uitwerking. Alvorens de theoretische uitgangspunten met betrekking tot het zelfbeeld te behandelen, gaan we in deze paragraaf dan ook eerst in op wat in onze visie een goede relatie is en wat dit vraagt van de leraar.

Tot halverwege de jaren tachtig richtte veel onderzoek naar prestaties in het onderwijs zich vooral op factoren op schoolniveau (Marzano, 2007). Vanaf die tijd vindt in toenemende mate onderzoek plaats naar de rol van de leraar. Bevindingen van diverse onderzoeken laten zien dat de invloed van de beslissingen van de individuele leraar veel groter is dan het effect van beslissingen op schoolniveau.

Een belangrijke variabele is hierbij de relatie tussen leraar en leerling.

Elke leraar wil dat de ruimte voor leren en doceren zo groot mogelijk is (zie ook paragraaf 3.3). Een goede relatie draagt daar op vele manieren aan bij:

- Gebleken is dat binnen een goede relatie leerlingen (meer) bereid zijn de methoden, regels, procedures en dergelijke van de leraar te accepteren. Als die goede relatie er niet is, zoeken leerlingen de grenzen op van wat mag (Marzano, 2007).
- Binnen een goede relatie kan een kind zich veilig voelen. En een kind dat zich veilig voelt, durft verkennend en onderzoekend gedrag te vertonen, voelt zich vrij zich te ontwikkelen en te leren.
- Een leerling die ervaart dat hij met de leraar een positieve relatie heeft, zal eraan hechten die relatie niet op het spel te zetten. Hij zal dus proberen geen gedrag te vertonen waardoor de relatie onder druk komt te staan.
- Problemen van kinderen verkleinen de ruimte voor leren en doceren en vergroten daarmee de kans op lagere leeropbrengsten. Bij problemen is de kans groot dat hij aandacht eisend gedrag vertoont. Aandacht eisend gedrag vraagt tijd en energie van leraar en leerling. Dus is het van belang er iets aan te doen. Binnen een goede relatie durft een kind te laten zien dat hij een probleem heeft. Ook is hij ontvankelijker voor hulp. Op die manier is binnen een goede relatie de kans op een succesvolle aanpak van problemen groter dan wanneer er geen goede relatie is met het kind.
- Niet altijd pak je een probleem van een leerling op de juiste wijze aan. Binnen een goede relatie is dat meestal niet zo erg. Omdat er vertrouwen en veiligheid is, vindt het kind dit uiteraard niet leuk, maar kan het inzien dat een dergelijke reactie een incident is. Bij een minder goede of slechte relatie tussen leraar en leerling heeft een niet juiste aanpak een héél ander effect: het is voor hem een 'bewijs' dat je hem niet accepteert, het kind ervaart afwijzing. Het gevolg is, dat wat voor jou als leraar een incident is, dit voor de leerling een gebeurtenis van betekenis is. Een dergelijk verschil in inschatting leidt nogal eens tot escalaties.

Involed leraar groot

Goede relatie leraar-leerling essentieel voor goed onderwijs

VOORBEELD 1.1

Marsha

Het is nogal druk in de klas. De leerlingen zijn erg onrustig. Zonder goed te kijken waarschuwt je Marsha (groep 7), meestal de grootste druktemaakster in de klas, maar in feite een heel onzeker meisje (negatief zelfbeeld). Zij was echter rustig aan het werk. Zij reageert heel kwaad, omdat je haar onrecht tot de orde roept. Zij schreeuwt dat je ook altijd haar moet hebben. Jij probeert met een excuus de zaak recht te zetten, maar zij hult zich in bokkig zwijgen en weigert verder te werken.

Kortom, er zijn heel veel redenen om als leraar te investeren in een goede relatie met de leerling.

Als we stellen dat 'een goede relatie' een essentiële voorwaarde is voor een goed functionerende leerling, effectief onderwijs en optimale leeropbrengsten, moeten we wel weten wat we daaronder verstaan. Als we aan tien mensen vragen wat zij onder 'een goede relatie' verstaan, dan zullen zij tien verschillende antwoorden geven.

Wat zijn de bouwstenen van een relatie tussen leraar en leerling die ervoor zorgen dat er optimaal lesgegeven en geleerd kan worden? Volgens L. Stevens (JSW, 1997) is het de opdracht van de school kinderen te laten ervaren dat zij op school zichzelf kunnen zijn en dat de school hun uitzicht biedt op ontwikkeling. Met deze erkenning van eigenheid en het bieden van een ontwikkelingsperspectief geeft de school blijk van vertrouwen in de ontwikkeling van haar leerlingen. Dit is wat kinderen vooral waarnemen: geloven ze in mij of niet, geloven ze dat ik het wil en dat ik wat ik kan, ook zal laten zien?

Wij sluiten ons bij deze gedachtegang aan. Een goede relatie, zo menen wij, kent ten minste de volgende drie elementen:

- 1 acceptatie
- 2 ondersteuning
- 3 betrokkenheid

Ad 1 Acceptatie

In de inleiding van deze paragraaf hebben we al aangegeven dat een kind zich op school zo veilig moet kunnen voelen dat hij daar zichzelf kan zijn met uitzicht op ontwikkeling naar eigen maat. Elk kind is uniek (Kennisbasis generiek). Met deze *erkenning van eigenheid* is er acceptatie van de leerling zoals hij is.

Ad 2 Ondersteuning

In de tweede plaats is het van belang dat de school uitzicht biedt op ontwikkeling. Zich ontwikkelen en leren doet een kind niet alleen. Het doet dit in relatie met anderen: zijn ouders, zijn leraren. In deze relatie ervaart het kind het ontstaan en de bevestiging van vertrouwen in anderen, of ze beschikbaar zijn om je te ondersteunen, of niet. Ondersteuning speelt een belangrijke rol, zodat het kind vertrouwen kan voelen in wat het kan en wil ondernemen.

Bouwstenen van
een relatie

Erkenning van
eigenheid

Uitzicht op
ontwikkeling

Ad 3 Betrokkenheid

Acceptatie en ondersteuning kunnen niet zonder betrokkenheid van de leraar bij het kind. Dit houdt in het willen en kunnen *aangaan van een relatie* met het kind.

Aangaan van een relatie

T 1.1

TUSSENVRAAG 1.1

Waarom is een goede relatie tussen leraar en leerling belangrijk?

Psychologische behoeften

Een relatie die zich aldus kenmerkt, is in overeenstemming met de *psychologische behoeften* van mensen: de behoefte aan onafhankelijkheid of autonomie, de behoefte aan competentie en de behoefte aan relatie. Deze behoeften creëren met elkaar de intrinsieke motivatie om je te ontwikkelen als mens. Worden deze niet of onvoldoende ingevuld, dan wordt de basis voor goed functioneren en effectief onderwijs verkleind.

Anne en David (deel 1)

Na een wat moeizaam begin heeft juffrouw Hanneke, zoals we in de openingscasus lazen, gezorgd voor een relatie tussen haar en Anne, waarin zij laat merken Anne te accepteren zoals zij is, dat wil zeggen met haar moeilijkheden thuis. Zij toont betrokkenheid bij deze situatie en ondersteunt Anne door zo goed mogelijk met haar moeilijkheden om te gaan. Daarmee is ruimte ontstaan voor lesgeven en leren, voor goed onderwijs.

De relatie tussen David en Brenda daarentegen voldoet aan geen van de hiervoor genoemde kenmerken. Als er in die situatie niet iets verandert, is de kans groot dat er nog meer incidenten plaatsvinden. Dergelijke incidenten gaan altijd ten koste van de effectieve leertijd van zowel David als de andere leerlingen en dat kan zijn weerslag hebben op de leeropbrengsten.

T 1.2

TUSSENVRAAG 1.2

Max (groep 7) is niet aan het werk. Jij maant hem aan het werk te gaan, maar hij reageert niet.

Je zegt tegen hem: 'Schiet nou toch eens op. Je let alleen maar op anderen en niet op je werk. Ga aan het werk.' Max reageert niet. Waarom draagt deze reactie niet bij aan een goede relatie?

Hoe kan de leraar zorgen voor een goede relatie tussen hem en zijn leerlingen?

Actief werken aan goede relatie

Een goede relatie is er niet zo maar. Een leraar moet daar actief aan werken.

Anne en David (deel 2)

In de openingscasus zagen we dat juffrouw Hanneke en Brenda allebei aanvankelijk een slechte relatie hadden met respectievelijk Anne en David. Juffrouw Hanneke heeft geprobeerd om alleen door het uitvoeren van druk Anne tot betere prestaties aan te zetten (iets wat overigens niet lukte). Zij heeft zich vervolgens meer verdiept in Anne en haar achtergrond.

Doordat zij toen met elkaar in gesprek raakten, kon hun relatie verbeteren en ontstond er een basis voor een andere, meer effectieve aanpak. Brenda daarentegen komt niet los van haar negatieve gevoelens voor David. Het gevolg is een steeds grotere kloof tussen hen: een David die niet presenteert en bij Brenda toenemende weerstand om hem in haar lessen te hebben; een onvruchtbare situatie.

Het opbouwen en in stand houden van een goede relatie vraagt dus gerichte inzet van een leraar. Daarvoor moet hij weten hoe een kind in elkaar zit. Een belangrijk aspect van kennis van een kind is inzicht te hebben hoe een kind over zichzelf denkt, tegen zichzelf aankijkt: zijn zelfbeeld. Hoe een kind over zichzelf denkt, zijn zelfbeeld, bepaalt namelijk in sterke mate zijn manier van reageren en zijn gedrag.

Inzicht in
zelfbeeld

1

1.2 Een goede relatie en zicht op het zelfbeeld

Zoals gezegd, het zelfbeeld van een kind is in hoge mate bepalend voor zijn gedrag. Problemen op het gebied van het zelfbeeld kosten tijd en aandacht en gaan dus ten koste van leren en lesgeven (zie ook paragraaf 3.1). Daarom is het voor jou als leraar belangrijk dat een leerling een zo positief mogelijk zelfbeeld heeft. Kennis van het zelfbeeld stelt een leraar in staat het beeld dat een kind van zichzelf heeft zo nodig positief te beïnvloeden. Kijk eens naar het volgende voorbeeld.

Zelfbeeld posi-
tief beïnvloeden

VOORBEELD 1.2

Eduard en Johanna

Eduard is een jongen die erg snel uit zijn evenwicht raakt. Met andere woorden, hij heeft op emotioneel vlak een negatief zelfbeeld. Hij steekt te pas en te onpas zijn vinger op. Dit gedrag begint de leraar steeds meer te irriteren. Johanna is een meisje dat niet van haar stuk te krijgen is. Met andere woorden, zij heeft een stevig zelfbeeld. Zij vertoont hetzelfde gedrag als Eduard. De leraar besluit het gedrag van beide kinderen aan te pakken door het te negeren. Na een paar dagen steekt Johanna alleen nog maar haar vinger op als er echt iets is. Eduard echter heeft steeds vaker huilbuien en komt steeds vaker bij de tafel van de leraar staan.

We gaan ervan uit dat er een goede relatie bestaat tussen Eduard en de leraar. Toch heeft diens handelwijze niet het gewenste effect. Integendeel, in plaats van vermindering van het ongewenste gedrag, gaat hij ook ander probleemgedrag vertonen. Dat komt doordat de leraar geen rekening heeft gehouden met het zelfbeeld van Eduard. De leraar heeft geen zicht op het zelfbeeld van Eduard en bereikt daardoor niet het gewenste resultaat. De kans is groot dat de maatregel zowel het zelfbeeld van Eduard als de relatie met de leraar negatief beïnvloedt. Met dit voorbeeld willen we laten zien dat wanneer een leraar onvoldoende zicht heeft op, of rekening houdt met het zelfbeeld van het kind, hierdoor:

- a de relatie tussen beiden er niet beter op wordt
- b de kans groot is dat het kind minder positief over zichzelf gaat denken (zwakker zelfbeeld)
- c de gekozen handelwijze om niet-acceptabel gedrag te veranderen niet het gewenste resultaat heeft

Zicht op zelfbeeld noodzakelijk voor een goede relatie

Omgekeerd is binnen een goede relatie de kans groter op een succesvolle aanpak van het probleem (zie ook paragraaf 1.1). Bij een goede relatie zal een leraar sneller opmerken dat een gekozen aanpak van een probleem niet werkt en kiezen voor een andere benadering. Omdat de relatie zich kenmerkt door wederzijds vertrouwen en respect zal de leerling dit gemakkelijk accepteren. De negatieve effecten van een onjuiste aanpak blijven op die manier beperkt.

T 1.3

TUSSENVRAAG 1.3

Wat is het verband tussen kennis van het zelfbeeld van een kind en effectief onderwijs?

We weten nu wat een goede relatie is en wat het verband is tussen een goede relatie en het zelfbeeld van een kind. In de volgende paragraaf werken we het begrip zelfbeeld verder uit.

1.3 Het zelfbeeld: een begripsbepaling

In deze paragraaf gaan we dieper in op het begrip 'zelfbeeld'. Achtereenvolgens komen aan de orde: het historisch perspectief, zelfbeeld in relatie tot identiteit en persoonlijkheid, hoe ontstaat het zelfbeeld en tot slot komen we tot een definiëring van het begrip.

1.3.1 Het zelfbeeld in historische perspectief

'De 20ste eeuw is het tijdperk van de individualisering' (een citaat in een krant); 'Ik geloof in de zelfontplooiing van het individu' (zwemmer Pieter van den Hoogenband in een interview); 'De VS gaan uit van individuen' (Fukuyama, hoogleraar internationale politieke economie); '(...) bij haar is het individu de maat der dingen' (artikel in *NRC Handelsblad*). In onze westerse samenleving is het heel gewoon te spreken over jezelf als individu, over zelfontplooiing, persoonlijke groei, zelfbewustzijn, het welbevinden van het individu, het zelfbeeld enzovoort. Dit hangt samen met de plaats van en aandacht voor het individu in onze samenleving.

De sterk toegenomen aandacht voor de mens als individu, voor persoonlijke groei en welbevinden en het zelfbeeld is een betrekkelijk recente ontwikkeling. Als we in grote stappen door de geschiedenis van de westerse samenleving lopen, kun je grofweg zeggen dat de mens tot aan de renaissance dienstbaar was aan God en de gemeenschap. Niet het individu, maar religie en de sociale structuur, het verband waarin de mens leefde – de familie, de buurt, het werkverband (denk aan de gilden), de klasse waartoe hij behoorde enzovoort – waren bepalend.

In de stroom van middeleeuwen naar wat we in het huidige geschiedenisonderwijs de Nieuwe Tijd noemen (beginnend rond 1500, ook wel als renaissance aangeduid) komt daar langzaam verandering in. De 'goddelijke' wereldorde van de middeleeuwen maakt geleidelijk plaats voor een wereldbeeld waarin de mens centraal staat. Dat brengt met zich mee dat de mens

Aandacht voor het individu

als het ware meer naar zijn eigen innerlijke contouren kijkt en er meer en meer aandacht komt voor de mens als individu. Vanaf grofweg eind 1900 tot nu komt – althans in onze westerse samenleving – steeds meer de mens als individu centraal te staan: er vindt een toenemende individualisering plaats. Gekoppeld aan deze ontwikkeling gaat men zich bezighouden met de uitwerking van begrippen als individu, het zelf, persoonlijkheid. Baanbrekend werk op dit gebied hebben onder meer Freud en Jung verricht. De ontwikkeling van aandacht voor *het* individu en zijn ontplooiing beperkt zich niet tot de psychologie en aanverwante terreinen, maar zien we ook terug in het onderwijs. In de vorige eeuw zijn naast de gebruikelijke vorm van klassikaal onderwijs vele andere vormen ontstaan, waarin naast kennisoverdracht meer het kind als persoon centraal kwam te staan. Denk bijvoorbeeld aan montessorionderwijs, jenaplan en daltononderwijs. Gelet op deze ontwikkeling behoeft de groeiende aandacht voor het zelfbeeld van een kind geen verbazing.

Enige nuancering is hierbij overigens op zijn plaats. De Nederlandse samenleving kent een grote diversiteit aan gezinsvormen, opvattingen over opvoeding en culturele achtergronden. Het belang dat men hecht aan het zelfbeeld van een mens is mede daarvan afhankelijk.

TUSSENVRAAG 1.4

Sinds wanneer is het zelfbeeld in de westerse samenleving een belangrijk begrip?

1.3.2 Het zelfbeeld en verwante begrippen

We beginnen met zomaar een greep van stellingen en uitspraken in kranten en tijdschriften over het zelfbeeld:

- 'Mijn zelfbeeld was dat van een mier' (schrijver Adriaan van Dis in een interview).
- 'Mijn zelfbeeld kromp en kromp' (een persoon beschrijft in een interview een periode van diverse mislukkingen).
- 'We laten ons werk bepalen wie we zijn...' (uit een krantenartikel).
- 'Over het geheel genomen hebben mannen een positiever zelfbeeld dan vrouwen' (artikel in tijdschrift *Opzij*).

Het gemeenschappelijke in deze uitspraken is dat zij gaan over het beeld dat een persoon van zichzelf heeft. In het dagelijks leven, in de psychologie, pedagogie, in allerlei artikelen variërend van wetenschappelijk, filosofisch tot populair zien we een veelvuldig gebruik van het begrip zelfbeeld.

Vaak echter is niet duidelijk wat men precies verstaat onder zelfbeeld. Het lijkt voor de hand liggend: zelfbeeld is wat het woord zegt: het beeld dat iemand van zichzelf heeft. Maar als we verschillende beschouwingen goed bestuderen, blijkt het niet altijd zo eenvoudig te liggen en is er geen overeenstemming over wat het begrip zelfbeeld inhoudt. Soms gaat het inderdaad over het beeld dat iemand van zichzelf heeft. Maar ook blijkt uit de tekst dat men het heeft over iemands persoonlijkheid of identiteit.

Wij sluiten ons aan bij de algemeen aanvaarde opvatting dat de begrippen identiteit, persoonlijkheid en zelfbeeld alles met elkaar te maken hebben, maar niet hetzelfde zijn (Berk, 2003). Een nadere begripsbepaling is dan ook nodig. Je moet daarbij wel bedenken dat het om complexe begrippen gaat, waarover vele opvattingen en theorieën bestaan. De uitwerking van deze begrippen in dit boek heeft vooral als doel bij te dragen aan een goede en effectieve omgang met het kind.

Individu, het zelf, persoonlijkheid

Aandacht voor het individu en zijn ontplooiing

T 1.4

Geen overeenstemming over begrip zelfbeeld

Identiteit, persoonlijkheid en zelfbeeld niet hetzelfde

Identiteit

Identiteit is in de psychologie, pedagogie en psychiatrie een belangrijk en veelgebruikt begrip.

Een gevoel / besef van identiteit is van groot belang voor iemands functioneren. Een goed, samenhangend identiteitsgevoel vormt een goede basis voor alle keuzes en beslissingen waarmee een volwassene te maken krijgt (Berk, 2003). Iedereen voelt zich wel eens onzeker over zichzelf: wie je bent, hoe anderen je zien, wat je wilt in het leven. Iemand met een zwak of weinig ontwikkeld identiteitsgevoel ondervindt vaak problemen in zijn functioneren.

Er zijn twee belangrijke karakteristieken als we het hebben over identiteit:

- 1 *Continuïteit*. Dat wil zeggen dat je er op kunt rekenen dat je morgen dezelfde persoon bent als vandaag. Weliswaar verandert een persoon in zijn leven, maar deze veranderingen gaan zo geleidelijk, dat je je toch 'dezelfde persoon' blijft voelen.
- 2 *Contrast (tegenstelling)*. Dat wil zeggen identiteit is iets unieks; hierdoor onderscheid je je van anderen (Larsen & Buss, 2002).

Continuïteit en contrast

Erikson

Aan de uitwerking van het begrip is vooral de naam van E.H. Erikson verbonden. In zijn boek *Het kind en de samenleving* werkt hij het begrip uit. Schrijvend over oorlogservaringen van mensen zegt hij: 'Wat mij het sterkst opviel bij deze mensen was het verlies van identiteitsbesef.' Op basis van deze waarneming definieert Erikson op dat moment identiteitsbesef als 'het vermogen om zichzelf te ervaren als een eenheid en een continuïteit, en om dienovereenkomstig te handelen'. Dit gaat dus over een innerlijke beleving, om een besef van identiteit, een gevoel van eigenheid, een besef iemand te zijn. Een kind beschikt volgens Erikson niet 'zomaar' over een gevoel van identiteit. Dit ontwikkelt zich geleidelijk aan in de ontwikkeling naar volwassene. Hij onderscheidt daarbij een aantal fasen, waarin telkens een aspect van de totale sociaal-emotionele ontwikkeling van het individu centraal staat. De mate waarin deze fasen al dan niet positief doorlopen worden, is bepalend voor het identiteitsbesef als volwassene. In elke fase kunnen problemen optreden. Het is van belang dat de opvoeders deze problemen signaleren en er een oplossing voor vinden om blijvende schade te voorkomen. Samenvattend: de kern van het begrip identiteit heeft te maken met een gevoel van eigenheid, het gevoel iemand te zijn, een zelfgevoel en de ervaring dat we ons in verschillende omstandigheden en op verschillende tijdstippen dezelfde persoon voelen.

Besef iemand te zijn, gevoel van eigenheid

Persoonlijkheid

De term persoonlijkheid komt van het Latijnse woord *personalitas*, oorspronkelijk de aanduiding voor datgene waardoor iemand een persoon is. Al van oudsher heeft de mens behoefte te verklaren wat de mens tot 'een' mens, een persoon maakt. Persoonlijkheid is een begrip, een veronderstelling waarmee wij gedrag proberen te verklaren (Schreuder Peters & Boomkamp, 2004).

Verklaren gedrag

In het dagelijks leven leidt het gebruik van het begrip persoonlijkheid zelden tot problemen of misverstanden. Anders is dat waar het gaat om het wetenschappelijk gebruik van de term en de theorieën over het begrip. De studie naar (de ontwikkeling van) de persoonlijkheid is al eeuwen oud (Van Lieshout, 2000). Al in de Grieks-Romeinse tijd bestudeerde men dit onderwerp. In alle theorieën die sinds die tijd opgeld hebben gedaan, zien we grote verschillen, maar ook veel overeenkomsten.

Waar men het over eens is, is dat we ons onder verschillende omstandigheden, in verschillende situaties, in verschillende gezelschappen verschillend gedragen. Maar daarmee kunnen we nog niet spreken van 'persoonlijkheid'. Twee begrippen zijn in deze bepalend: stabiliteit en consistentie.

In de eerste plaats moet iemand een bepaald type gedrag regelmatig vertonen. Dit noemen we *stabiliteit* (Schreuder Peters & Boomkamp, 2004).

Daarnaast moet in de gedragingen van iemand een soort gemiddelde, een constante aanwezig zijn. In verschillende situaties vertoont iemand een bepaald type gedrag. In de opvattingen van de persoonlijkheidspsychologie is deze constante uniek voor ieder mens en onderscheiden mensen zich van elkaar door die constante. Dit noemen we *consistentie*.

De term persoonlijkheid is de meest gangbare term. Daarnaast kom je ook de termen karakter of temperament tegen. In het kader van dit boek beperken wij ons tot het uitwerken van het begrip 'persoonlijkheid'.

Over het begrip persoonlijkheid binnen de psychologie bestaan zeer uiteenlopende opvattingen.

Sommige benaderingen gaan ervan uit dat de persoonlijkheid van iemand voornamelijk berust op aangeboren kenmerken. Andere opvattingen gaan ervan uit dat de persoonlijkheid zich vooral vormt onder invloed van ervaringen en leerprocessen. Onderzoek wijst uit dat de individuele verschillen in persoonlijkheid toe te schrijven zijn aan zowel genetische als omgevingsinvloeden (Van Lieshout, 2000). Anders gezegd, iemands persoonlijkheid wordt deels bepaald door aangeboren factoren, en ontstaat deels onder invloed van omgevingsfactoren.

Een belangrijke benadering van het begrip persoonlijkheid is de zgn. 'trait'-theorie. Deze theorie beschrijft de persoonlijkheid in termen van bepaalde 'traits' (trekken, eigenschappen). Belangrijk werk in deze is gedaan door Gordon Allport, die vele jaren van zijn leven heeft besteed aan onderzoek naar de 'traits' die met elkaar de persoonlijkheid vormen. Toonaangevend in deze is het *Vijf Factoren Model*, ook wel Big Five genoemd. Dit gaat uit van de woorden die mensen in het dagelijks leven gebruiken om elkaar te beschrijven. Een statistische analyse van het gebruik van deze termen leert dat mensen elkaar hierbij, zonder het zelf te weten, beoordelen op een vijftal dimensies:

- 1 extraversie
- 2 vriendelijkheid
- 3 zorgvuldigheid
- 4 emotionele stabiliteit en
- 5 intellectuele autonomie

Deze vijf dimensies worden aangeduid als de Vijf Factoren. Deze gedragsstijlen zijn breed en omvatten een groot aantal persoonlijkheidskenmerken (Schreuder Peters & Boomkamp, 2004).

Samenvattend kunnen we zeggen dat als we het hebben over het begrip persoonlijkheid, we het hebben over het speciale, eigene, authentieke en unieke van een bepaalde persoon. Het is als het ware de som van iemands hoedanigheden, eigenschappen en karaktertrekken die hem tot dié persoon maken; een verzameling van voor een persoon unieke kenmerken en eigenschappen, waardoor hij zich onderscheidt van anderen (Verhulst & Van der Kroeg, 1990). Stabiliteit en consistentie zijn daarbij essentiële kenmerken.

Stabiliteit

Consistentie

Genetische en omgevingsinvloeden

Vijf Factoren Model

1.3.3 Ontstaan van het zelfbeeld

Hoe goed ken je jezelf eigenlijk? Hoe zou je deze vraag beantwoorden? Ik ben 1.83, mannelijk en studeer op het moment? Of noem je bepaalde karakteristieken van jezelf: ik ben openhartig, ongeduldig en een optimist? Hoe je ook antwoordt, het heeft te maken met hoe je tegen jezelf aankijkt. In de loop van hun ontwikkeling gaan kinderen zichzelf zien en ervaren als 'een iemand', als een 'zelf'.

Met die ontwikkeling ontstaat er ook een zelfbeeld: het beeld dat een kind heeft van zijn eigenschappen, talenten, houdingen die hem naar zijn idee maken tot wie hij is.

De reacties van de omgeving spelen een belangrijke rol bij het ontstaan van het zelfbeeld.

Stel dat op school anderen vaak dingen tegen je zeggen als:

- 'Wat is het lekker rustig bij jou in de klas.'
- 'Hoe houd jij dat moeilijke kind zo goed in de hand?'
- 'Fijn, dat ik op je kan rekenen.' of
- 'Ik stel het erg op prijs dat je me helpt.'

De kans is groot dat dit een positieve invloed heeft op de wijze waarop je over jezelf denkt. Zou dit ook zo zijn als je regelmatig te horen krijgt:

- 'Wat ben je vaak in een rothumeur.'
- 'Jij vindt een kind ook gauw moeilijk.'
- 'Erg actief ben je niet na schooltijd.'
- 'We vinden dat je niet loyaal bent tegenover ons.'

Waarschijnlijk hebben deze opmerkingen een negatieve uitwerking. Je zult eerder aan jezelf gaan twifelen.

Reacties van de omgeving

Je kunt je wel voorstellen dat de *reacties van de omgeving* (zie figuur 1.1) voor het zelfbeeld van een kind nog veel belangrijker zijn dan voor dat van een volwassene. Het kind is tenslotte nog volop bezig zich te ontwikkelen. In het begin van zijn leven bestaat voor een kind de omgeving vooral uit zijn ouders / verzorgers, maar al gauw komt de school hier bij. Omdat de omgeving zo belangrijk is voor een kind, gelooft het meestal wat mensen in deze omgeving zeggen, vooral als bepaalde opmerkingen herhaald worden. Hoe vaker een bepaalde opmerking herhaald wordt, des te meer het kind gaat geloven dat het waar is en des te sterker het beeld dat het kind van zichzelf heeft in een bepaalde richting beïnvloed wordt.

FIGUUR 1.1 Reacties van de omgeving

TUSSENVRAAG 1.5

Welke rol speelt de omgeving in de ontwikkeling van het kind?

T 1.5

1.3.4 Definitie van het begrip zelfbeeld

Het beeld dat iemand van zichzelf heeft, zijn zelfbeeld, is van grote invloed op zijn functioneren. Iemand die zichzelf de moeite waard vindt, zal zich anders voelen en gedragen dan iemand die zichzelf niet de moeite waard vindt. Dat geldt voor kinderen des te meer.

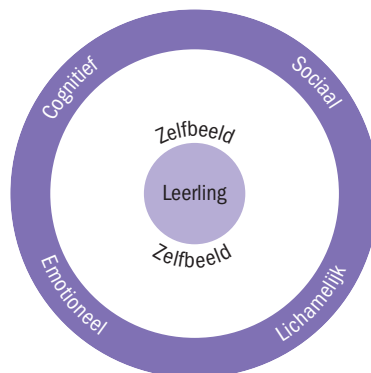
Een kind dat zichzelf niet de moeite waard vindt, kan zich gaan terugtrekken, heel stilletjes worden, kan zich ongelukkig voelen, kan gaan ageren tegen zijn omgeving enzovoort. Pas als een kind zichzelf wel de moeite waard vindt, kan het zich daarnaar gedragen: hij durft verantwoording te nemen, vrij met anderen om te gaan, nieuwe dingen te proberen, eerlijk te zijn, is optimistisch enzovoort. We willen er dus voor zorgen dat een kind zich zo veel mogelijk de moeite waard voelt. Dat doen we door het zelfbeeld te beïnvloeden. Tot nu toe hebben we 'zelfbeeld' omschreven als 'het beeld dat iemand van zichzelf heeft'. Deze omschrijving is niet concreet genoeg om het zelfbeeld met succes te kunnen beïnvloeden.

Het vorenstaande kunnen we ook anders formuleren: het zelfbeeld van een kind en zijn welbevinden gaan hand in hand. Er is een aantal belangrijke voedingsbronnen voor dat welbevinden. Het gevoel van welbevinden wordt gevoed door:

- hoe een kind in zijn gevoelswereld staat. Dit is het emotionele aspect van het zelfbeeld;
- wat anderen van hem vinden. Dit is het sociale aspect;
- hoe er gereageerd wordt op zijn prestaties. Dit is het cognitieve aspect;
- hoe hij zich fysiek voelt. Dit is het lichamelijke aspect.

Dit zijn de vier aspecten, die wij onderscheiden met betrekking tot het zelfbeeld (zie figuur 1.2).

FIGUUR 1.2 Het zelfbeeld

De figuur maakt duidelijk dat de aspecten in onderlinge samenhang gezien moeten worden. Zo zal een dik kind bijvoorbeeld, dat het dik-zijn als probleem ervaart, hiervan een negatieve invloed kunnen ondergaan in zijn

De moeite waard zijn

Zelfbeeld van een kind en zijn welbevinden

emotioneel en / of sociaal functioneren. Een kind dat problemen heeft op sportgebied, kan zo onzeker worden dat het ondanks een goede intelligentie slechte prestaties levert.

Het voorgaande leidt tot de volgende definitie:

Het zelfbeeld is wat iemand van zichzelf vindt op emotioneel, sociaal, cognitief en lichamelijk vlak.

T 1.6

TUSSENVRAAG 1.6

Waarin onderscheiden de begrippen identiteit, persoonlijkheid en zelfbeeld zich van elkaar?

1.4 Basishouding

Invloed leraar

We weten nu wat we verstaan onder een goede relatie, wat een zelfbeeld is, en het verband ertussen. We gaan nu na wat de invloed is van het gedrag en handelen van een leraar op het zelfbeeld van een kind: wat is zijn basishouding? Een leraar kan geen verandering brengen in de relatie tussen hem en een kind als hij zich er niet van bewust is welk effect zijn houding en gedrag op dat kind hebben (zie ook deel 4).

In de eerste plaats dient uit de basishouding acceptatie, ondersteuning en betrokkenheid te spreken. In de tweede plaats is wát een leraar zegt en de wijze waarop hij dat doet bepalend of een kind zich al dan niet de moeite waard gaat voelen: als je iets tegen een kind zegt, zeg je ook iets over hem. Daarbij moeten we erop letten wát we zeggen (verbale communicatie), maar ook hoe: de toon, waarop het gezegd wordt, de gezichtsuitdrukking, gebaren, kortom wat we noemen de lichaamstaal. Dit noemen we non-verbale communicatie.

Verbale en non-verbale communicatie

Als de lichaamstaal in overeenstemming is met de woorden die iemand spreekt, zullen wij de spreker eerder geloven. Als een leraar tegen een leerling zegt dat hij hem lief vindt, en hij kijkt daarbij wat koel en onverschillig, dan klopt er iets niet voor het gevoel van de leerling. Hij weet niet wat hij ervan moet denken, hij wordt onzeker, want hij weet niet of de leraar het wel echt meent. Soms hoeven mensen niet eens iets te zeggen, maar kunnen we aan hun gezicht en gebaren al zien of merken dat we wel of niet de moeite waard voor ze zijn. Kinderen lijken hier vaak een extra zintuig voor te hebben.

Geloofwaardigheid

Anne en David (deel 3)

Bij juffrouw Hanneke en Anne in de openingscasus is er een relatie die zich kenmerkt door het in zijn waarde laten en respect, een goede relatie dus en zij toont dit ook. De lerares reageert blij wanneer zij Anne ziet en vraagt belangstellend naar de thuissituatie. Zij kijkt op een gegeven moment tevreden en geeft een aai. Met dit gedrag toont zij betrokkenheid. Zowel verbaal als non-verbaal zendt de lerares dus signalen uit van acceptatie, betrokkenheid en ondersteuning.

In het geval van David ligt de situatie anders. Er is sprake van een negatieve relatie. En dat is goed merkbaar, zowel verbaal als non-verbaal. Brenda moppert, is kortaf tegen David en het is zeer waarschijnlijk dat David aan haar gezichtsuitdrukking kan aflezen dat zij hem vervelend vindt.

TUSSENVRAAG 1.7

Beschrijf een situatie, waarin er zowel voor juffrouw Hanneke als voor Brenda sprake is van een verschil tussen verbale en non-verbale communicatie.

T 1.7

1

1.5 Praktijk

Uit de praktijk komt vaak de vraag of het ontwikkelen van een positief zelfbeeld wel mogelijk is als het zelfbeeld van een kind onder invloed van omstandigheden buiten school sterk negatief is (geworden). We moeten dan onder andere denken aan ongunstige gezinsomstandigheden, traumatische ervaringen van het kind of handicaps. Met andere woorden, de vraag is in hoeverre een leraar het kan opnemen tegen (sterk) negatieve invloeden van buitenaf.

De meningen hierover lopen uiteen. In de praktijk blijken kinderen vaak in staat een onderscheid te maken tussen de wereld op school en de wereld daarbuiten. Soms neemt het onderscheid dat zij daarin maken zelfs de vorm aan van een bewuste scheiding van beide werelden. Dit betekent dat het heel goed mogelijk is dat een leraar het zelfbeeld van het kind positief beïnvloedt. Zo kan het zijn dat het kind op school vooral de positieve kanten van zijn zelfbeeld ervaart en daarbuiten de meer negatieve kanten ervan (de omgekeerde situatie laten we in dit kader verder buiten beschouwing). In hoeverre de positieve invloed doorwerkt in de situatie buiten school en of die invloed blijvend is, valt niet te zeggen. Dat mag echter geen reden zijn om voorbij te gaan aan de directe waarde ervan in de klassensituatie.

Een ander onderwerp dat vaak aan de orde gesteld wordt, is aandacht voor het kind en zijn zelfbeeld in relatie tot de groep. Een mens is niet alleen een individu, hij maakt deel uit van een groter geheel: het gezin, de school, vriendengroepen, later zijn werk. We hebben het dan over het zelfbeeld in de sociale context. Naarmate het kind ouder wordt bestaat die sociale context in toenemende mate uit andere kinderen: kinderen uit de klas, van de sportclub, uit de buurt. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat zo tussen de zeven en acht jaar kinderen steeds meer vergelijkenderwijs over zichzelf gaan praten (Kohnstamm, 2009). 'Julia kan goed rekenen, maar ik kan nóg beter rekenen' of 'Rico maakt steeds maar doelpunten, en ik nooit'. Deze vergelijkingen met andere kinderen, sociale vergelijkingen genoemd, zijn van invloed op het zelfbeeld van een kind. Het verdient dan ook aanbeveling bij problemen van of met een kind met betrekking tot het zelfbeeld ook zijn sociale omgeving te betrekken (Janssens, 1998).

Influens van
omstandigheden
buiten school

Onderscheid
school en
daarbuiten

Zelfbeeld in
sociale context

Samenvatting

1

De samenvatting van dit hoofdstuk staat op www.pabowijzer.nl.

Valkuilen en tips

Valkuil 1

'Ik ken toch zeker wel de kinderen uit mijn eigen klas!'

Tip 1

Veel leraren zullen zich herkennen in deze uitspraak. Het is ook heel begrijpelijk dat een leraar dat denkt. Toch blijkt uit onderzoek dat dit idee niet overeenkomt met de werkelijkheid (Wubbels & Levy, 2004). Het is maar de vraag hoe objectief je de kinderen in je klas waarneemt. In hoofdstuk 8 bespreken we hoe je zo objectief mogelijk kunt waarnemen. Als je het moeilijk vindt een objectieve mening te vormen, gebruik dan een hulpmiddel, bijvoorbeeld een observatielijst. Vraag eventueel de IB'er in twijfelgevallen een observatie te doen.

Valkuil 2

'Jij krijgt toch Iris in de klas? Goed in de gaten houden, die is nogal stiekem.'

Overdracht van leerlingen van de ene naar een andere leraar gaat nogal eens gepaard met dit soort commentaar.

Tip 2

Hoe goed bedoeld ook, wees alert hoe dergelijke informatie je beïnvloedt.

- Elk kind moet bij een nieuwe leraar een nieuwe kans krijgen. Gebruik negatieve informatie bij de overdracht niet als waarschuwing, maar als een aanwijzing om extra te investeren in de relatie met de leerling. Een andere leraar kan voor een kind een kans zijn zich anders te gedragen.
- Sommige kinderen vertonen bij een nieuwe leraar aanvankelijk (sterk) positief gedrag. Zie dit niet als maatgevend. De kans bestaat dat je dan te fel gaat reageren als de leerling minder positief gedrag vertoont.
- Evalueer na zes weken de relatie met die leerling.

Valkuil 3

Een kind vertoont regelmatig negatief gedrag. Zonder dat je het merkt, neem je steeds meer afstand van deze leerling.

Tip 3

- Definieer bij jezelf wat jij onder een goede relatie met een leerling met negatief gedrag verstaat.
Laat niet je relatie met een leerling door diens negatieve gedrag beïnvloeden. Er zullen altijd leerlingen zijn met negatief gedrag. Het hoort bij je professionaliteit dit gedrag niet bepalend te laten zijn voor jullie relatie.
- Neem je voor om eens in de zoveel weken de relatie met een leerling goed onder de loep te nemen, bijvoorbeeld door eens in de zes weken alle leerlingen goed te observeren.

- Probeer vanuit de leerling te denken: wat zou deze leerling vinden dat een goede relatie is? Jij kan als leraar de relatie wel als positief ervaren, maar dat betekent niet dat de leerling dat ook vindt. We spreken van een goede relatie als die door beiden, leraar en leerling, zo ervaren wordt.
- Noteer eens een week lang positieve gedragingen, hoe klein ook (zie ook paragraaf 10.1, 10.3 en 11.1).

Kernbegrippenlijst

Acceptatie	Het aanvaarden van de ander als persoon met zijn meningen en gevoelens.
Autonomie	Psychologische basisbehoefte: de behoefte zich te ontwikkelen tot een zelfstandig wezen dat verantwoordelijk is voor zichzelf.
Basisbehoeften	Psychologische behoeften van mensen: de behoefte aan onafhankelijkheid of autonomie, de behoefte aan competentie en de behoefte aan relatie. Deze behoeften creëren met elkaar de intrinsieke motivatie om je te ontwikkelen als mens.
Betrokkenheid	Het willen en kunnen aangaan van een relatie.
Consistentie	In al onze gedragingen is een soort gemiddelde, een constante aanwezig die we consistentie noemen.
Continuïteit	Dit betekent dat je er op kunt rekenen dat je morgen dezelfde persoon bent als vandaag. Weliswaar verandert een persoon in zijn leven, maar deze veranderingen gaan zo geleidelijk dat je je toch 'dezelfde persoon' blijft voelen.
Contrast	Tegenstelling, dat wil zeggen identiteit is iets unieks, het onderscheidt je van anderen.
Goede relatie	Een goede relatie kenmerkt zich door acceptatie, ondersteuning en betrokkenheid.
Identiteit	Identiteit is een gevoel van eigenheid, het gevoel iemand te zijn, het hebben van een zelfgevoel.
Non-verbale communicatie	Iemand drukt niet alleen in woorden iets uit, maar ook in de manier waarop: de toon waarop het gezegd wordt, de uitdrukking op het gezicht en in zijn gebaren.
Ondersteuning	In de relatie met anderen ervaart het kind het ontstaan en de bevestiging van vertrouwen in anderen, of deze beschikbaar zijn om je te ondersteunen of niet.
Persoonlijkheid	Een verzameling van voor een persoon unieke kenmerken en eigenschappen, waardoor hij zich onderscheidt van anderen. Stabiliteit en consistentie zijn essentiële kenmerken.

Stabiliteit

Iemand vertoont een bepaald type gedrag regelmatig.

**Verbale
communicatie**

Verbale communicatie is datgene wat iemand in woorden uitdrukt.

Zelfbeeld

Het zelfbeeld is wat iemand van zichzelf vindt op lichamenlijk, cognitief, emotioneel en sociaal vlak.

Vragen

- 1.1** Beschrijf het zelfbeeld van Anne (openingscasus) aan de hand van de vier aspecten van figuur 1.2.
- 1.2** Beschrijf de ontwikkeling van het zelfbeeld van David aan de hand van de vier aspecten van figuur 1.2.
- 1.3** Johanna (groep 2) geeft voor de zoveelste keer een tekening aan haar leraar. Deze kijkt nauwelijks naar de tekening en zegt met vlakke stem: 'Mooi hoor.' Welke verbale en welke non-verbale boodschap geeft de leraar Johanna? Geef aan wat deze situatie betekent voor het zelfbeeld van Johanna.
- 1.4** Rachid heeft altijd veel fouten in zijn dictee. Op een dag krijgt hij zijn werk terug. Er zitten zoveel fouten in dat de leraar er maar geen cijfer onder heeft gezet. Wel heeft hij een stickertje bij het werk geplakt. Welk effect heeft deze sticker op het zelfbeeld van Rachid?
- 1.5** Yasmine (groep 6) wordt op school en thuis stevig aangepakt omdat zij voor het eerst voor de Cito een D voor spelling gescoord heeft in januari. Het resultaat in juni is een E voor spelling. Verklaar deze uitslag vanuit de ontwikkeling van het zelfbeeld.

De antwoorden op deze vragen kun je vinden op www.pabowijzer.nl.

